

O'SMIRLIK DAVRIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNING SHAKLLANISHINI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Allamova Manzura Bazarbayevna

*Qoraqalpog'iston Respublikasi
Beruniy tumani 46-maktab psixologi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'smirlik davrida shaxslararo munosabatlarning shakllanish jarayoni, uning psixologik xususiyatlari hamda o'smir shaxsining ijtimoiy rivojlanishidagi ahamiyati yoritilgan. O'smirlik davrida tengdoshlar, ota-onalar va pedagoglar bilan o'zaro munosabatlarning rivojlanishi shaxsning o'zini anglashiga, ijtimoiy tajriba orttirishiga va kommunikativ kompetensiyalarining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Maqolada shaxslararo munosabatlarning rivojlanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillar, muloqot madaniyatining o'rnini hamda sog'lom ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishning samarali usullari tahlil qilingan. Shuningdek, o'smirlarda ijobiy munosabatlarni rivojlantirish orqali ularning shaxsiy kamoloti, emotsional barqarorligi va jamiyatga muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: o'smirlik davri, shaxslararo munosabatlar, muloqot, tengdoshlar guruhi, ijtimoiylashuv, shaxs rivojlanishi, emotsional rivojlanish, kommunikativ kompetensiya, ijtimoiy moslashuv, psixologik omillar, o'zini anglash, ijtimoiy faollik.

Kirish

O'smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va mas'uliyatli rivojlanish bosqichlaridan biri hisoblanadi. Ushbu davr bolalikdan kattalik sari o'tish jarayoni bo'lib, jismoniy, psixologik, emotsional va ijtimoiy o'zgarishlarning jadalligi bilan tavsiflanadi. O'smirlik yillarida shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlari, qiziqishlari, hayotiy maqsadlari va atrofdagilar bilan bo'lgan munosabatlari shakllana boshlaydi. Ayniqsa, shaxslararo munosabatlarning rivojlanishi o'smir shaxsining ijtimoiylashuvi va barkamol inson sifatida kamol topishida muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy jamiyatda o'smirlarning shaxslararo munosabatlari nafaqat oila va maktab muhiti, balki ommaviy axborot vositalari, internet tarmoqlari va ijtimoiy platformalar ta'sirida ham shakllanmoqda. Shu sababli o'smirlarning muloqot madaniyati, ijtimoiy moslashuvi va sog'lom munosabatlar o'rnini olish qobiliyatlarini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Shaxslararo munosabatlar orqali o'smirlar o'z fikrlarini erkin ifoda etishni, boshqalarni tinglashni, hamkorlik qilishni, nizolarni hal etishni va jamoada o'z o'rnini topishni o'rganadilar. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'smirlik davrida tengdoshlar bilan bo'ladigan munosabatlar shaxs rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'smirlar o'z tengdoshlari

tomonidan tan olinishi, qo'llab-quvvatlanishi va hurmat qilinishiga katta ehtiyoj sezadilar. Mazkur ehtiyojning qondirilishi ularda o'ziga bo'lgan ishonchning ortishiga, ijobiy "Men" konsepsiyasining shakllanishiga hamda emotsional barqarorlikning rivojlanishiga xizmat qiladi. Aksincha, tengdoshlar tomonidan rad etilish, e'tiborsizlik yoki salbiy munosabatlar o'smirda tushkunlik, xavotir, agressivlik va ijtimoiy moslashuv muammolarining yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin.

Shaxslararo munosabatlarning shakllanishida oilaning o'rni ham alohida ahamiyatga ega. Ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi samimiy, ishonchli va qo'llab-quvvatlovchi munosabatlar o'smarning psixologik salomatligini mustahkamlaydi. Oiladagi sog'lom muhit, o'zaro hurmat va mehr-muhabbat farzandning ijtimoiy munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yishiga yordam beradi. Shu bilan birga, pedagoglar va maktab jamoasi ham o'smirlarning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish, ularda ijtimoiy mas'uliyat va hamkorlik sifatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. O'smirlik davrida muloqot ehtiyoji kuchayib, do'stlik munosabatlari tobora muhim ahamiyat kasb eta boshlaydi. Do'stlik o'smarning emotsional ehtiyojlarini qondirish, o'zini anglash va shaxsiy tajriba orttirish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Aynan do'stlar davrasida o'smir o'z qiziqishlari, qarashlari va his-tuyg'ularini erkin namoyon etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa uning ijtimoiy tajribasini boyitadi va kelajakdagi shaxslararo munosabatlar uchun mustahkam zamin yaratadi.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida o'smirlarning shaxslararo munosabatlarini o'rganish yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki sog'lom va samarali munosabatlarni shakllantirish yoshlarning ma'naviy-axloqiy kamoloti, ijtimoiy faolligi va kelajakdagi muvaffaqiyatli hayoti uchun muhim omil hisoblanadi. Shu bois o'smirlik davrida shaxslararo munosabatlarning shakllanish jarayonini psixologik jihatdan tahlil qilish, unga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash hamda ijobiy munosabatlarni rivojlantirishning samarali usullarini ishlab chiqish ilmiy va amaliy jihatdan muhim vazifalardan biri sanaladi. Mazkur maqolada o'smirlik davrida shaxslararo munosabatlarning shakllanish xususiyatlari, unga ta'sir etuvchi psixologik omillar hamda sog'lom ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishning ahamiyati yoritiladi.

Asosiy qism

O'smirlik davri inson ontogenezining muhim bosqichlaridan biri bo'lib, ushbu davrda shaxsning ijtimoiy faolligi, mustaqillikka intilishi va atrofdagi insonlar bilan o'zaro munosabatlari yangi bosqichga ko'tariladi. O'smirlar o'zlarini mustaqil shaxs sifatida namoyon etishga harakat qiladilar va shu jarayonda shaxslararo munosabatlarning mazmuni hamda shakli sezilarli darajada o'zgaradi. Shaxslararo munosabatlar insonlarning bir-biriga bo'lgan hissiy, ijtimoiy va psixologik munosabatlari majmui bo'lib, ular shaxsning rivojlanishi, ijtimoiylashuvi va o'zini anglashida muhim o'rin tutadi. O'smirlik davrida muloqotga bo'lgan ehtiyoj kuchayadi. Avvalgi davrlarda asosiy muloqot manbai oila bo'lgan bo'lsa, bu bosqichda

tengdoshlar bilan munosabatlar ustuvor ahamiyat kasb eta boshlaydi. O'smir o'z tengdoshlari orasida o'z mavqeini belgilashga, jamoada tan olinishga va hurmat qozonishga intiladi. Shu sababli tengdoshlar guruhi o'smirning xulq-atvori, qadriyatlari va dunyoqarashining shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tengdoshlar bilan ijobiy munosabatlar o'smirning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, ijtimoiy faolligini rivojlantiradi va psixologik farovonligini ta'minlaydi. Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, o'smirlik davrida do'stlik munosabatlari alohida ahamiyat kasb etadi. Do'stlik o'zaro ishonch, hurmat, samimiyat va hissiy yaqinlikka asoslangan bo'lib, o'smirning emotsional ehtiyojlarini qondiradi. Haqiqiy do'stlik munosabatlari o'smirlar o'z fikrlarini erkin ifodalash, muammolarini baham ko'rish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni his etish imkoniyatini beradi. Bunday munosabatlar shaxsning kommunikativ ko'nikmalari, empatiya hissi va boshqalarni tushunish qobiliyatining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Shaxslararo munosabatlarning shakllanishida oilaning ta'siri beqiyosdir. Oila bolaning birinchi ijtimoiy muhiti bo'lib, unda shakllangan munosabatlar keyinchalik boshqa insonlar bilan muloqot qilish usullariga ham ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalarning farzandga bo'lgan e'tibori, mehr-muhabbati va qo'llab-quvvatlashi o'smirning sog'lom shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi. Oilada o'zaro hurmat va ishonch muhiti mavjud bo'lsa, o'smir atrofdagilar bilan ham ijobiy munosabatlar o'rnatishga moyil bo'ladi. Aksincha, oiladagi nizolar, befarqlik yoki haddan tashqari qat'iy nazorat o'smirning ruhiy holatiga salbiy ta'sir etib, uning muloqot jarayonlarida qiyinchiliklarga duch kelishiga sabab bo'lishi mumkin.

Maktab va pedagoglar ham o'smirlarning shaxslararo munosabatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Maktab nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy tajriba shakllantiruvchi muhit ham hisoblanadi. Sinf jamoasida hamkorlik qilish, turli tadbirlarda ishtirok etish, guruhli ishlarda faol qatnashish o'smirlarning muloqot madaniyatini rivojlantiradi. Pedagoglarning adolatli va qo'llab-quvvatlovchi munosabati esa o'quvchilarda o'ziga ishonch hissini mustahkamlaydi hamda sog'lom psixologik muhitning shakllanishiga xizmat qiladi. O'smirlik davrida shaxslararo munosabatlarning rivojlanishiga ta'sir etuvchi muhim omillardan biri bu emotsional rivojlanishdir. Ushbu davrda hissiyotlar o'ta kuchli va beqaror bo'lishi mumkin. O'smirlar ba'zan o'z his-tuyg'ularini boshqarishda qiyinchiliklarga duch keladilar, bu esa tengdoshlar, ota-onalar yoki o'qituvchilar bilan munosabatlarda turli nizolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli emotsional intellektni rivojlantirish, hissiyotlarni to'g'ri ifodalash va boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ijtimoiy tarmoqlar ham o'smirlarning shaxslararo munosabatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Virtual muloqot imkoniyatlarining kengayishi yoshlarning yangi do'stlar orttirishi va axborot

almashishiga yordam bermoqda. Biroq internet va ijtimoiy tarmoqlardan me'yoridan ortiq foydalanish real muloqotning kamayishiga, hissiy yaqinlikning sustlashishiga hamda ayrim hollarda ijtimoiy yakkalanishga olib kelishi mumkin. Shuning uchun o'smirlarda raqamli madaniyatni shakllantirish va internetdan oqilona foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Shaxslararo munosabatlarning muvaffaqiyatli shakllanishida kommunikativ kompetensiyaning o'rne alohida ahamiyatga ega. Kommunikativ kompetensiya o'z fikrini aniq va ravon ifodalash, boshqalarni tinglay olish, hamkorlik qilish, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish va o'zaro hurmat tamoyillariga amal qilish kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Ushbu ko'nikmalar o'smirlarga jamoada samarali faoliyat yuritish, ijobiy munosabatlarni saqlash va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyat qozonishga yordam beradi. Shuningdek, o'smirlik davrida o'zini anglash jarayonining faollashuvi ham shaxslararo munosabatlarning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'smir o'z qobiliyatlari, imkoniyatlari va shaxsiy xususiyatlarini anglashga intiladi. Atrofdagilarning fikri va bahosi uning o'ziga bo'lgan munosabatiga sezilarli ta'sir etadi. Shu sababli ijobiy ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish o'smirning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi hamda uning shaxsiy rivojlanishini jadallashtiradi. Umuman olganda, o'smirlik davrida shaxslararo munosabatlarning shakllanishi murakkab va ko'p omilli jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonning muvaffaqiyatli kechishi oila, maktab, tengdoshlar muhiti hamda jamiyatning qo'llab-quvvatlovchi ta'siriga bog'liq. Sog'lom shaxslararo munosabatlar o'smirning psixologik barqarorligini, ijtimoiy moslashuvini va barkamol shaxs sifatida shakllanishini ta'minlaydigan muhim omillardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'smirlik davri shaxsning jismoniy, psixologik va ijtimoiy jihatdan jadal rivojlanadigan muhim bosqichi bo'lib, aynan shu davrda shaxslararo munosabatlarning shakllanishi va takomillashuvi faol kechadi. O'smirning tengdoshlari, ota-onalari, pedagoglari hamda boshqa ijtimoiy guruhlar bilan o'rnatadigan munosabatlari uning shaxs sifatida kamol topishi, ijtimoiylashuvi va o'zini anglash jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sog'lom va ijobiy shaxslararo munosabatlar o'smirlarda o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradi, emotsional barqarorlikni ta'minlaydi hamda jamiyatga muvaffaqiyatli moslashishga yordam beradi. Ayniqsa, tengdoshlar bilan samimiy munosabatlar va haqiqiy do'stlik aloqalari o'smirning ijtimoiy tajriba orttirishida, o'z qobiliyatlarini namoyon etishida va shaxsiy salohiyatini ro'yobga chiqarishida muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, oiladagi sog'lom psixologik muhit, ota-onalarning mehr-muhabbati va qo'llab-quvvatlashi, pedagoglarning adolatli hamda rag'batlantiruvchi munosabati o'smirlarning shaxslararo munosabatlarini to'g'ri shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Mazkur omillar yoshlarning ma'naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirish, ularda mas'uliyat,

hurmat, bag‘rikenglik va hamkorlik kabi fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bugungi axborotlashgan jamiyat sharoitida o‘smirlarning real va virtual muloqot madaniyatini rivojlantirish, ularda emotsional intellekt va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda. Shu bois o‘smirlarning shaxslararo munosabatlarini rivojlantirishga qaratilgan psixologik-pedagogik ishlarni tizimli ravishda tashkil etish, oila, maktab va jamiyat hamkorligini mustahkamlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Yo‘ldoshev J.G‘. **Ta’lim menejmenti va boshqaruv asoslari**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
2. G‘oziev E.G. “Umumiy psixologiya”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008.
3. Davletshin M.G. “Yosh davrlari va pedagogik psixologiya”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
4. Rasulov A. “Maktab psixologiyasi asoslari”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
5. Ziyonet axborot-ta’lim portali materiallari: www.ziyonet.uz
6. UNESCO. “School Violence and Bullying: Global Status Report”. – Paris, 2019.
7. UNICEF. “Ending Violence in Schools: A Guide for Teachers and Psychologists”. – New York, 2018.
8. To‘xtaboyeva M. Psixologik maslahat va profilaktika ishlari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
9. Internet ma’lumotlari